

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12+342.7

Бровко Н.І., к.ю.н., зав. кафедри
історії, теорії держави і права
та державного будівництва БНАУ

До питання свободи індивіда як цінності буття

Стаття присвячена проблемі свободи, як цінності людського буття. Встановлено, що свобода виступає загальнолюдською цінністю, джерелом якої є природа людини. Без визнання свободи особи не може йтися про моральну і юридичну відповідальність людини за свої вчинки. Проаналізовано положення Конституції України та встановлено, що в Основному Законі нашої держави знайшли відображення ідеали свободи та людської гідності.

Ключові слова: свобода, цінність, реалізація ідеї свободи, відповідальність.

Статья посвящена проблеме свободы, как ценности человеческого бытия. Установлено, что свобода выступает общечеловеческой ценностью, источником которой является природа человека. Без признания свободы лица не может идти речь о моральной и юридической ответственности человека за свои поступки. Проанализировано положение Конституции Украины и установлено, что в Основном Законе нашего государства нашли отображение идеалы свободы и человеческого достоинства.

Ключевые слова: свобода, ценность, реализация идеи свободы, ответственность.

The article is devoted the problem of freedom, as values of human life. It is set that freedom comes forward a common to all mankind value the source of which is nature of man. Without confession of freedom of person speech can not go about moral and legal responsibility of man for the acts. Position of Constitution of Ukraine is analysed and it is set that the ideals of freedom and human dignity found a reflection in Basic Law of our state.

Keywords: freedom, value, realization of idea of freedom, responsibility.

Актуальність. Права людини постійно супроводжувалися розвитком і спробами реалізації ідеї свободи, оскільки метою їх утвердження і відтворення в законі було досягнення більш високого ступеню свободи індивіда. Проблема свободи є досить актуальною і потребує філософсько-правового осмислення, адже розглядається крізь призму невідчужуваних прав людини. У цьому аспекті свобода виступає загальнолюдською цінністю, джерелом якої є природа людини.

Аналіз останніх досліджень показав, що категорія свободи є досить багатозначною. Поняття свободи тісно пов'язане з людською сутністю, з історичним розвитком та становленням людства. Адже саме ступінь свободи, який у різні епохи мав свій вираз, послужив фактором, що визначав долю тих чи інших цивілізацій. Здатність та прагнення людини до свободи знаходить свій вияв у тому, що людина обирає та утверджує власним рішенням навіть те, що здається невідворотним ходом подій. Проте головний сенс будь-якого людського вибору полягає у діянні, яке стає можливим на його основі.

Метою даної статті є філософсько-правове обґрунтування феномену свободи як цінності буття індивіда, яка набуває своєї реалізації через відповідне право людини, передумовою якого і виступає. Тому завданням яке ми ставили, є доведення положення, що свобода як ідея лежить в основі права, знаходить своє втілення у

фундаментальних правах людини і є цінністю, без якої існування вільного індивіда у правовій державі неможливе.

Виклад основного матеріалу. У різні епохи ідея свободи розглядалась по різному. Так у християнстві свобода утверджується як один з найглибших внутрішніх вимірів існування людини, людського «я». «"Я" ... це — свобода», — читаємо, ми в С. К'єркегора [5, 266–276]. Душа людини звільняється від всеохоплюючого диктату старозаповітного Закону, й перед нею відкривається простір вільного вибору.

У екзистенційному аспекті ідея свободи актуалізує два протинаправлені вектори, що визначають загальну скерованість існування людини: вектор визволення і вектор відповідальної причетності. Перший з них найбільшою мірою виявляється у свободі дії, свободі творчості: людина тут насамперед прагне здолати певне обмеження, вийти за грань пізаного й освоєного нею, створити щось принципово нове, що змінило б дотеперішню ситуацію її існування. Свобода в такому її розумінні є силою «відцентровою»: вона веде людину вперед, розкриває перед нею нові можливості, нові обрії буття.

Водночас, як про це свідчить людський досвід, ідея свободи може набувати й цілком протилежного екзистенційного спрямування: в дієвих проявах свободи вибору, в актах морального самовизначення людина як автономна істота спрямовує свою волю саме всередину наявної ситуації свого буття — визначає своє місце в ній, стає на бік тієї або іншої з діючих у ній сил, гармонізує відносини між її компонентами. Якщо в першому разі воля людини в цілому скерована на реалізацію певних цілей або ідеалів, що виходять за межі існуючого стану речей, то в даному випадку йдеться про прийняття реальності такою, якою вона є тут і тепер, — адже вибрати загалом можна лише з-поміж того, що є наявним, що вже сформувалося як предмет вибору. Чим більш значущим з огляду на життєві орієнтації людської особистості виявляється подібний вибір, тим більше він потребує рішучості й тверезої моральної мужності. Відчуваючи свою відповідальну причетність до цього буття, особа свідомо ототожнює себе зі своєю позицією, своєю роллю.

Свобода людини та відповідальність за власні дії, що лежить в основі свободи, є вихідною умовою існування природних прав людини. Філософське рішення проблеми свободи і необхідності, їх співвідношення в діяльності і поведінці особи має величезне практичне значення для оцінки усіх вчинків людей. Обійти цю проблему не можуть ні мораль, ні право, бо без визнання свободи особи не може йтися про її моральну і юридичну відповідальність за свої вчинки. Якщо люди не мають свободи, а діють тільки з потреби, то питання про їх відповідальність за свою поведінку втрачає сенс. Отже, свобода — це фундаментальна правова цінність, джерелом якої є природа людини як істоти, здатної здійснювати свій вибір та нести відповідальність за його наслідки, обирати свої цілі і засоби для їх досягнення.

Повноцінна в моральному відношенні свобода передбачає свідоме ставлення людської суб'єктивності до власної волі, вміння підпорядковувати її загальнолюдським смислам і цінностям, нормам універсального спілкування. Освоєння зовнішньої реальності й моральний контроль над самим собою постають двома рівною мірою важливими моментами справжньої людської свободи.

Поняття свободи в абстрактному розумінні з плином часу трансформувалось у практичні втілення, найпершим із яких стала свобода волі, а також особиста свобода. Особиста свобода є гарантією недопущення використання людей в якості "розмінної

монети”, що суперечить принципу сприйняття людини як мети, а не як засобу, визначеному одним із основних положень категоричного імперативу. Саме на цьому наголошує швейцарський дослідник Дені де Ружмон: “людина, одночасно вільна і тому відповідальна, стане справжнім джерелом нового права, людської поваги, західної етики та типових для Європи інституцій, тих, які зобов’язані захищати особисті свободи та суспільні обов’язки водночас” [6, 347-367]. Звичайно, подібне вшанування ідеї свободи особи є не випадковим і стало результатом численних процесів — культурних, економічних, суспільно-психологічних, розвивалось впродовж тисячоліть існування західної цивілізації. Зокрема, воно формувалось і в контексті філософських рефлексій під час різних історичних періодів.

Саме філософи та мислителі Нової доби (Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Дж. Локк, Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Й. Фіхте, Г. Гегель та інші) повноцінно включили соціальну природу свободи в коло своїх міркувань (так би мовити, повертаючись до першопочатків її розгляду, як вони постали в Античності). Народжена в той час соціальна філософія лібералізму стала фундаментом розвитку та аналізу концептів соціальної (“суспільної”) свободи, які тривають до сьогоднішнього дня.

Діалектика свободи, зміст якої розкривається у філософії права Гегеля, знаходить своє відображення саме в такій людині — вільній через усвідомлення своєї відповідальності. Концепція Гегеля може вважатись вершиною класичних філософських спроб розгляду особистої свободи індивіда в контексті ідеї свободи волі, невпинного розвитку та розгортання свободи. І до творів Гегеля, і після німецького філософа було багато різних теоретичних досліджень, присвячених проблемі свободи, однак до цього часу ця проблема залишається по суті невирішеною [3, 137-145].

До сучасних прихильників свободи, апологетів її першочергової та домінуючої цінності можна зарахувати Ф. Гайека, Дж. Б’юкенена, М. Фрідмана, схожі думки висловлюють Ю. Габермас і Дж. Ролз [2;6]. Неоліберальні погляди відстоюють багато провідних вчених сучасності.

З іншого боку, із зазначеними вище науковцями полемізують А. Макінтайр, М. Зандель, М. Тейлор та інші сучасні вчені — комунітаристи, які відстоюють цінність спільноти (комуни) і намагаються відновити почуття спільності, яке тривалий час було фундаментом відповідальності. Вони виступають, очевидно, не проти свободи як такої, але проти свавільної свободи егоїстичного індивіда, який забуває (чи прагне забути) своє суспільне походження, а також те, що через вкорінення в суспільному житті, з його нормами, цінностями та інститутами, і його свобода повинна мати соціальний, контекстуальний сенс. Отже в означених моделях поняття свободи набуває нормативного сенсу [7, 287].

Так, у ст.21 Конституції України закріплене положення про те, що “усі люди є вільні і рівні у своїй гідності і правах”. Таким чином, в Основному Законі нашої держави знайшли відображення ідеали свободи та людської гідності. При цьому вільність і рівність людей тут розглядаються з позицій природних прав, тобто таких, які притаманні кожній людині від народження та існують незалежно від діяльності держави [4, 70]. Однак зв’язок природно-правового ідеалу свободи з практикою нормативного життя не повинен обмежуватись нормами Конституції, а знаходити нові можливості для розвитку сучасної людини.

Поняття “вільної” правової держави, тобто такої, яка уможливує справжню свободу людини за допомогою забезпечення її прав, а не лише обіцяє визволення,

тісно пов'язане з поняттям реальної (дійсної, позитивної, реалізованої, фактичної) свободи, яка своєю основою має право. Тлумачення свободи таким чином дає можливість зрозуміти адекватно відмінність вільної правової держави від тих форм держави, в яких домінують репресивні функції, а "свобода від панування" існує тільки у вигляді обіцянок потенційного здійснення у майбутньому.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна говорити про те, що свобода є фундаментальною загальнолюдською цінністю, джерелом якої є природа людини, і свободу можна сприймати не лише як відмітну ознаку людського буття, не лише як невід'ємну характеристику людини, яка виходить з її природи, але і як цінність.

На наш погляд, свобода як правова цінність належить до предметного поля телеологічних концепцій цінностей. Норма права, зобов'язуючи людину до тієї чи іншої поведінки, має на меті реалізувати певну правову цінність. Цінності у праві є цілями свідомих зусиль соціальних суб'єктів, людина прагне досягнути цілей права, а самі зазначені цілі вже є цінностями для людини, заради досягнення та володіння якими люди готові прикласти значні духовні і практичні зусилля. Серед цінностей, якими дорожать культурна свідомість і цивілізований світ, виділяються не лише благо і справедливість, рівність і соціальний порядок, але, насамперед, свободу людини та її права, в яких реалізується зазначена свобода, адже свобода є не лише самоцінною, але й цінністю в дійсності тоді, коли вона реалізована [1, 178].

Необхідною передумовою сповненого сенсу життя, для особи та громадянського суспільства є свобода, вільний вибір, внутрішня гармонія. Свобода таким чином є лише формальною умовою. Для того щоб сенс життя набув реальності, свобода повинна поєднуватись із втіленням певної цінності. Лише тоді, коли людина вільно обирає й утверджує певні цінності, її життя набуває сенсу. Людське буття має сенс за умови, що обрані нею цінності є гідними людини та визнаються суспільством. Це є підставою для висновку, що цінності в єдності зі свободою конституують сенс життя людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бачинин В.А. Морально-правовая философия / Владислав Аркадьевич Бачинин. – Х.: Консум, 2000. – 208 с.
2. Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх / Георг Вільгельм Фрідріх Гегель; [пер. з нім. Р.Осадчука та М.Кушніра]. – Київ: Юніверс, 2000. – 336 с. – (Основи філософії права, або природне право і державознавство).
3. Кьеркегор С. Наслаждение и долг / Серен Кьеркегор. – К.: Юніверс, 1998. – 347 с.
4. Ружмон Дені де. Єдність культури / Дені де Ружмон // Соціальні, економічні та релігійні виміри свободи. Збірник текстів / Уклали Ю. Біленко, А. Карась, В. Терещенко, О. Фешовець. – Львів, 2002. – 387 с.
5. Ситниченко Л.А. Стратегії свободи в сучасній соціальній та практичній філософії / Людмила Анатоліївна Ситниченко. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 316 с.

